

Вероніка Венчагова

судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Незважаючи на стан війни, а перед цим на карантинні обмеження, в Україні досі триває процес реформування судової системи та запровадження механізму правозастосування. Судово-експертна діяльність є одним з найважливіших та невід'ємних складників судової системи України, та вона потребує всебічного вдосконалення та оновлення. Визначаючи поняття судово-експертної діяльності, слід зазначити, що судово-експертна діяльність – це сукупність спеціальних знань і процесуальних норм, що регулюють правовідносини, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз [1; с. 120]. Чинниками, що впливають на ефективне проведення судово-експертної діяльності, є: нормативно-правове забезпечення, технічне оснащення устаткування та рівень спеціальних знань кожного судового експерта. Але на теперішній час існують певні недоліки в судово-експертній діяльності, яка реалізується в роботі як державних експертних установ, так і експертів, котрі не працюють у державних експертних установах (далі – приватних експертів). Насамперед, це пов'язано з перепонами в експертному забезпеченні правосуддя.

Відповідно до світової практики судово-експертної діяльності, як важливий напрямок розвитку експертного забезпечення правосуддя, можна виокремити й необхідність більш чіткої законодавчої регламентації гарантій забезпечення діяльності судового експерта [2; с. 110]. На теперішній час на законодавчому рівні не регламентовано поняття судово-експертної діяльності (в чинному Законі України «Про судову експертизу» відсутнє таке поняття), а також не зазначено, на які стандарти вона має орієнтуватися. Потрібно оновити та більш чітко визначити визначення термінологію у сфері судової експертизи, її предмета, об'єктів та суб'єктів. У Законі України «Про судову експертизу» лише зазначено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [3]. У положеннях ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» закріплено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [3]. Проте в нормах закону не вказано, хто саме є «іншими фахівцями (експертами)». Також на теперішній час існують суперечності, які ускладнюють здійснення судово-експертної діяльності. О. А. Кравченко вважає, що організаційне та правове

регулювання судово-експертної діяльності в Україні слід удосконалити шляхом підвищення рівня правового забезпечення та ефективності чинної системи експертного забезпечення правосуддя [4; с. 236]. Звертаючись до світового досвіду, треба зазначити, що за кордоном існують дві основні організаційні форми проведення судової експертизи. Перша – орієнтується на спеціальні (зокрема, експертні) установи, друга – на конкретних фахівців, долучених до списків судових експертів або тих, які отримали ліцензію на право проведення судової експертизи. Так, законодавством Великобританії передбачена можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій, які, зазвичай, надають свої послуги в певних специфічних видах експертиз, наприклад, із криміналістичного дослідження документів [5]. Аналогічна система діє і в Німеччині. Отже, специфіка судово-експертної діяльності недостатньо регламентована нормами спеціального закону та перебуває в постійній формі, оскільки здійснення судово-експертної діяльності у своїй основі ґрунтується на принципах, які є основою теорії доказів та доказового права [1; с.121].

Вивчаючи питання розроблення та вдосконалення законодавства про судово-експертну діяльність в Україні, є необхідність зазначити, що над ними працювали багато вчених-науковців та практикуючих експертів: Л.В. Дікань, А.І. Лозовий, В.Д. Понікаров, В.С. Серьогін, М.Г. Щербаковський, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. М. Ключев, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, С. І. Тихенко, О. П. Угровецький, В. Ю. Шепітько, та ін. Незважаючи на те, що зазначені вчені-науковці та експерти-практики зробили суттєвий внесок у розвиток теоретичних, процесуальних та загально-методичних засад експертного забезпечення правосуддя, їх наукові праці не призвели до вичерпання вказаної проблеми, а, навпаки, породили велику кількість нових питань, які необхідно вирішити. На протязі останніх років простежується чимало нових міркувань та ідей щодо організації діяльності судово-експертних установ, їх пріоритетних напрямів діяльності, процесів реформування та особливостей самостійного функціонування експертів, що не є працівниками судово-експертних установ. До того ж чинні нормативно-правові акти, що регулюють зазначену сферу, мають значну кількість законодавчих прогалин і суперечностей, а проекти законів про судово-експертну діяльність в Україні ще перебувають на доопрацюванні [6]. Тож, саме науковий аналіз питань правового забезпечення судово-експертної діяльності в реаліях сьогодення є актуальним та відповідає вимогам часу.

Судова експертиза посилює доказовий базис матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини, відіграючи важливу роль у розробленні й практичному впровадженні наукових методів та методик, дослідження матеріалів під час розслідування злочинів і судового розгляду справ [7]. Організація й діяльність експертних установ та експертів, які не працюють в державних установах, визначається законом і підзаконними актами, що не

завжди кореспондуються в правовому регулюванні певних питань. Саме у цьому полягає актуальність розгляду даної проблеми. Адже реформування законодавства, обговорення проєктів законів, зумовлюватимуть зміни в правовому та процесуальному статусі державного й приватного судових експертів і в регулюванні судово-експертної діяльності. У широкому сенсі, окремі зміни правового та процесуального характеру призводять до змін правого забезпечення усієї судово-експертної діяльності. О. М. Дручек, розглядаючи це питання, «правове забезпечення» трактує як надання (постачання) чогось у достатній кількості, створення повного й достатнього комплексу умов, необхідних для здійснення чого-небудь; надання гарантій [8; с. 123-128]. Механізм правового регулювання судово-експертної діяльності виходить з оцінки теорії права та теорії доказів. Так, у теорії держави та права механізмом правового регулювання вважають цілісне, результативне впорядкування й організацію суспільних відносин за допомогою системи правових засобів відповідно до вимог соціально-економічного й політичного рівня розвитку суспільства [9; с.6]. Як вважає О. Ф. Скакун, механізм правового регулювання – це процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм із метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку [10].

Беручи до уваги вищевикладене, можна сформулювати поняття механізму правового регулювання судово-експертної діяльності – це процес відповідності нормам матеріального та процесуального права в упорядкованій діяльності експерта, який проводить дослідження об'єктів за певними стандартами [1; с.123].

Як уже зазначалося вище, правове забезпечення судово-експертної діяльності слід розглядати крізь призму термінів «експертиза» та «експерт», які на сьогодні складають уявлення про судово-експертну діяльність в цілому. Адже забезпечення судово-експертної діяльності реалізується саме через експерта, шляхом виконання ним незалежної, об'єктивної, кваліфікованої експертизи. На думку А. В. Фурмана, експертиза – це: а) фахове вивчення речових доказів чи фактів із метою з'ясування обставин і надання відповідних висновків; б) розгляд, дослідження будь-якої справи чи певного питання для одержання правильного висновку, встановлення правильної оцінки; в) соціальна процедура психологічного оцінювання окремих визначених ситуацій, надбань людської діяльності чи особистості, яка проводиться відповідно до поставлених замовником завдань (запиту), вимагає поглибленого дослідження експертом певних психосоціальних проблем чи питань, а відтак і його ґрунтовної теоретико-методологічної підготовки та функціональної грамотності; г) оцінювання авторитетними спеціалістами стану об'єкта чи процесу, причини виникнення події чи можливих її наслідків, а також перспектив використання речей, ресурсів чи прийняття конкретних рішень; д) метод обґрунтування

експертом реального стану справ у певній сфері суспільного життя, з'ясування ґрунтовності вирішення актуальних завдань певною науковою дисципліною (соціологія, дидактика, психологія), а також оцінювання, що «пов'язане з побудовою системи ознак для розпізнавання, класифікації й аналізу складних інновацій, вироблення засобів вимірювання досліджуваних об'єктів при зміні довкілля, середовища» [11; с.70-75].

Правове забезпечення судово-експертної діяльності здійснюється відповідно до норм Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, ЦПК, КПК, ГПКУ, КАСУ, КУпАП та інших нормативно-правових актів. Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності, забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, що орієнтується на максимальне використання науки і техніки. Він установлює гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, що забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта; заборонаю втручання будь-кого в проведення судової експертизи; існуванням експертних установ, незалежних від правоохоронних органів (науково-дослідні інститути судових експертиз Мін'юсту, Міністерства охорони здоров'я); створенню необхідних умов для незалежної діяльності судового експерта, матеріальним і соціальним забезпеченням експерта; кримінальною відповідальністю за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання обов'язків; можливістю призначення повторної, комісійної експертизи; можливістю бути присутнім під час проведення судової експертизи у випадках, передбачених законом [3]. Проте залишається невирішеним питання експертного забезпечення правосуддя саме приватними експертами, оскільки чинним законодавством не встановлено таке поняття, правові норми, які б детально регулювали його діяльність та кваліфікаційні вимоги. До того ж існує певна колізія в розподілі експертиз між приватними експертами та державними спеціалізованими установами судових експертиз, яку необхідно вирішити на державному рівні з метою уникнення недоброчесної конкуренції. У процесуальному аспекті діяльність судового експерта закріплена у певних правових нормах, що визначають його роль у судочинстві, вирішують, яким чином він залучається до проведення експертизи тощо.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити що існує потреба в у змінах правового забезпечення судово-експертної діяльності, адже це буде сприяти створенню оптимальних умов для успішної фахової діяльності та підвищення рівня експертного забезпечення правосуддя в державі.

Також необхідно регламентувати статус приватного судового експерта. Наприклад, зазначити, що проведення судової експертизи може бути доручено приватним експертам, які займаються судово-експертною діяльністю, у випадку, якщо в них є чинна ліцензія та яким присвоєно відповідну кваліфікацію.

Звертаючись до міжнародного досвіду, вважаємо за необхідне розробити

дієвий механізм взаємин між суб'єктами здійснення судово-експертної діяльності з метою зменшення або, взагалі, уникнення протиріч і конфліктів між представниками державних спеціалізованих установ судових експертиз та приватними експертами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Остропілець В.Р. Правове забезпечення судово-експертно діяльності в Україні: сучасний аспект. Харів : Архів кримінології та судових наук №1. 2020 С. 121-128.
2. Клюєв О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові, та організаційні аспекти. Теорія і практика судової експертизи та криміналістики. Харків : Право, 2019. Вип. 19. С. 102–117.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2022 р. URL: <https://bit.ly/3QM7CUh> (дата звернення 15.09.2022).
4. Кравченко О. А. Правові та організаційні проблеми регулювання судово-експертної діяльності // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, Серія «Юридичні науки». 2013. Том 26 (65), № 1. С. 233–237.
5. Сорока С. О., Шпак Ю. В. Європейській досвід організації судово-експертної діяльності. URL: http://pap.in.ua/3_2018/82.pdf.
6. Про судово-експертну діяльність: Проект Закону України URL: <http://surl.li/dakcu>
7. Клименко Н. З історії розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Віче. Рубрика «Наукова бібліотека». 2013. № 14. С. 8-12. – режим доступу URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3763>
8. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. Форум права, 2013. № 2. С. 123–128. URL: <http://surl.li/dakdf>.
9. Цвік М. В., Ткаченко В.Д. Загальна теорія держави та права / за ред. М. В.Цвіка, В.Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х.: «Право», 2002. 320 с.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с. режим доступу: URL: <http://surl.li/dakey>
11. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників [Текст] : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 312 с.